

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ПРЯМІЩИН Вячеслав Юрійович

УДК [340.15:343.163] (477)

**СУТНІСТЬ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ВИЩУ
ОСВІТУ**

**12.00.01– Теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

ХАРКІВ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному технічному університеті України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського".

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент,
ЧЕПУЛЬЧЕНКО Тетяна Олексіївна, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", доцент кафедри публічного права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних, професор,
РОССИХІН Василь Васильович, проректор з інноваційно-корпоративної роботи та адміністрування Харківського національного університету радіоелектроніки;
кандидат юридичних наук, доцент,
МЕЛЬНИК Вікторія Анатоліївна, доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ.

Захист відбудеться 27 квітня 2021 року о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.

Автореферат розісланий 25 березня 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вища освіта - особлива сфера життєдіяльності суспільства, розвиток якої набуває все більшого значення для соціальної правової держави. Всебічний розвиток людини стає не тільки найвищою ціллю, а й основним джерелом формування сучасної держави. Право на вищу освіту в сучасних умовах модернізації освіти є ключовим фактором розвитку світового співтовариства й розглядається як основа для розуміння та здійснення всього комплексу прав людини. Тому право на вищу освіту слід розглядати в контексті загального права на освіту, яке проходить через усе життя й походить від права людини на розвиток. Сутність права на вищу освіту полягає в тому, що це можливість індивіда, яка закладена в нього природою і є невідчужуваною, проявляючи ініціативу в своєму розвитку, отримати навички, вміння й знання в закладах вищої освіти, втілюючи свої ідеї та вміння в життя, що веде до підвищення рівня розвитку суспільства й формує суспільство знань.

За даними Дорожньої карти реформування вищої освіти України валовий показник охоплення вищою освітою в Україні становить 79 %, що значно вище ніж у більшості європейських країн. Від початку незалежності України відбулась значна масовізація вищої освіти (майже в 2 рази). Одним із питань, що стосується права на вищу освіту з погляду його реалізації є занепокоєність з приводу якості надання вищої освіти в контексті масифікації або універсалізації вищої освіти. За останні роки, починаючи з прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII, розпочато процес незалежного оцінювання якості вищої освіти й переходу від нарощування кількісного потенціалу закладів вищої освіти до орієнтування на високу якість освітнього процесу, студентоцентрованість і співпрацю з роботодавцями. Після прийняття Закону України "Про освіту" від 05.09.2017 № 2145-VIII та останніх змін до системи вищої освіти, що були затверджені Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти" від 18.12.2019 № 392-IX, відбулося значне оновлення освітнього законодавства, яке вимагає наукового осмислення й оцінки. Окрім цього, останні виклики дистанційного здобуття вищої освіти в умовах пандемії COVID-19 зумовлюють значні проблеми для перебудови системи вищої освіти, які потребують законодавчого врегулювання.

Останні реформи вищої освіти, такі, як реалізація дистанційного навчання й онлайнізація вищої освіти, дуальна форма здобуття вищої освіти, регулювання освітніх відносин саме університетськими положеннями про освітній процес, державна підтримка окремих верств населення, забезпечення інклюзивності вищої освіти, інституційна акредитація вказують на те, що право на вищу освіту здобуває все більшої ваги в державній політиці, та свідчить про суспільний інтерес до

всезагальності і якості вищої освіти. Питання сутності й змісту права на вищу освіту і його місце в системі основних прав людини у зв'язку з перетвореннями системи вищої освіти вимагають теоретичного узагальнення. Усі ці фактори й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження та свідчать про її своєчасність і актуальність.

Проблематиці, пов'язаній з сутністю вищої освіти й реалізацією права на неї, були присвячені численні праці таких відомих мислителів, як Д. Дідро, Г. Гельвецій, Г. Гроцій, О. Гьоффе, А. Токвіль, Х. Ортега-і-Гассет. Основу теоретико-правового розуміння права на вищу освіту в системі прав людини заклали: С. Алексєєв, Н. Вітрук, Б. Кістяківський, Ю. Шемшученко, М. Козюбра, Н. Оніщенко, Т. Чепульченко, У. Парпян. Також право на вищу освіту як складова права на освіту було предметом аналізу таких вчених-конституціоналістів, як В. Боняк, Р. Валєєва, О. Мельничук, Н. Петрецької, К. Романенко, Р. Шаповал, О. Якушина. Окремі аспекти адміністративно-правового регулювання вищої освіти були висвітлені в роботах С. Григанської, Н. Губерської, М. Курко та Н. Ракши.

Окрім вітчизняних вчених, у дисертаційній роботі було використано дослідження таких зарубіжних вчених, як Т. Фрідмен, Л. Куперман, І. Гаріс, С. Рейнхарт, С. Баум, К. Хюфнер, а також російських вчених-правознавців А. Бондарєвського, С. Серьогіної та К. Чугунової.

Незважаючи на велику кількість досліджень з цієї проблематики, питання сутності й реалізації права на вищу освіту з погляду теоретичного аналізу та узагальнення, місця права на вищу освіту в системі прав людини, його реалізації й гарантування залишаються не вирішеними. Зміни, що викликані перебудовою системи вищої освіти й новітнім змістом права на вищу освіту як можливості, яка має бути забезпечена кожному в контексті освіти протягом всього життя, вимагають комплексного дослідження змісту та реалізації права на вищу освіту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (схвалено Указом Президента України від 25.06.2013 р. № 344), Пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 р. № 942, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри публічного права Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" "Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави та інтенсифікації застосування

інноваційних технологій в економічній сфері" (номер державної реєстрації 0110U006186).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному визначенні, обґрунтуванні й розкритті сутності права людини на вищу освіту, особливостей реалізації цього права, а також розробці пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання права на вищу освіту.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання:

- дослідити теоретико-правові підходи до розуміння права на вищу освіту;
- визначити зміст і поняття права людини на вищу освіту;
- дослідити зарубіжний і міжнародний досвід розуміння сутності права на вищу освіту та його реалізації;
- провести теоретичний аналіз правового статусу суб'єктів реалізації права на вищу освіту;
- з'ясувати способи й підстави захисту права на вищу освіту;
- дослідити принципи й гарантії права на вищу освіту, охарактеризувати доступність і якість вищої освіти як основу аналізованого права;
- розробити науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства й практики правореалізації у сфері забезпечення права людини на вищу освіту.

Об'єктом дослідження є система суспільних відносин у сфері правового регулювання й реалізації права на вищу освіту.

Предмет дослідження – сутність і реалізація права людини на вищу освіту.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система загально-наукових і спеціально-юридичних методів, які забезпечили об'єктивний аналіз предмета дослідження. На основі системного підходу було досліджено право на вищу освіту в системі прав людини, гарантії права, зміст і поняття, систему захисту й реалізації права (пп. 1.1., 1.2., 2.1., 2.2., 2.3., 3.1.). Аксіологічний метод дав змогу проаналізувати мету й функції права на вищу освіту та розглянути його в контексті природного праворозуміння, а також визначити сутність якості й доступності вищої освіти як гарантій права (пп. 1.1., 3.2., 3.3.). За допомогою синергетичного й функціонального методів було досліджено суб'єктів реалізації права на вищу освіту, розглянуто питання самозахисту права на вищу освіту (пп. 2.1., 2.2., 2.3.). Формально-юридичний і спеціально-юридичний методи дали змогу проаналізувати й дати визначення змісту та поняттю права на вищу освіту (п.1.2.). Конкретні історичні етапи розвитку ідеї права на вищу освіту були

проаналізовані за допомогою історичного методу пізнання (п.1.1.). Функціонально-структурний метод дослідження був використаний при з'ясуванні суб'єктів реалізації права, визначенні правомочностей права на вищу освіту, аналізі системи гарантій, розумінні якості й доступності вищої освіти (пп. 1.2., 2.1., 3.1., 3.2., 3.3.). Метод аналізу допоміг виділити функції права на вищу освіту з огляду на мету цього права й визначити всіх суб'єктів реалізації права на вищу освіту (пп. 1.3., 2.1.). Метод синтезу використовувався при визначенні сутності права на вищу освіту з дослідження його ознак (п.1.1.). Порівняльно-правовий метод використовувався при порівнянні системи реалізації права на вищу освіту в Україні й зарубіжних країнах, що дало змогу використати досвід зарубіжних країн у покращенні реалізації цього права у вітчизняній системі (п.1.3.). Місце права на вищу освіту в системі прав людини й поділ суб'єктів реалізації на види було здійснено за допомогою методу класифікації (пп. 1.2., 2.1.). Конкретно-соціологічний метод був використаний для дослідження прав здобувачів вищої освіти і їх захисту, природності права на вищу освіту, доступності права на вищу освіту й визначення мети цього права (пп. 1.1., 1.3., 2.2., 2.3., 3.2.). Метод педагогічного спостереження дав змогу визначити особливості реалізації й захисту прав здобувачів вищої освіти самими здобувачами, а також органами студентського самоврядування та студентськими профспілками (пп. 2.2., 2.3.).

Емпіричною базою дослідження є проведення автором соціологічне опитування 408 студентів закладів вищої освіти, 95 науково-педагогічних працівників і практиків-юристів, аналіз законодавства України й зарубіжних країн, міжнародних актів, судової практики, статистичних матеріалів та соціологічних досліджень. Окрім того, дисертант під час здійснення викладацької діяльності спостерігав, аналізував, робив висновки щодо найбільш актуальних питань проблеми дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що дисертація є одним із перших теоретико-правових монографічних досліджень права на вищу освіту в сучасних умовах, у якому вирішено наукове завдання, що полягає в розробленні теоретичних і правових засад сутності права людини на вищу освіту, ефективної реалізації цього права, а також практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері, зокрема:

вперше:

- сформульовано підхід, за яким право на вищу освіту розглядається в межах концепції навчання впродовж усього життя як частина права на вільний розвиток людини, яке є родовим поняттям природного права. Із точки зору природно-правової концепції право на вищу освіту має ознаки саме природних прав, оскільки воно походить з природи людини і її вродженого бажання розвиватись та характеризується такими ознаками:

належить людині від народження, повинно бути безоплатним, загальнодоступне для кожного, масове, основна для розуміння й здійснення всього комплексу прав людини, мета – розвиток і формування повноцінної особистості, невід’ємне від людини, не може бути втрачене, невідчужуване, неможливо відмовитись або передати комусь іншому, не залежить від волі держави, а лише визнається, гарантується, забезпечується державою;

- встановлено періодизацію становлення й розвитку ідеї права на вищу освіту в світовому науковому співтоваристві, а саме виокремлено три етапи розвитку права на вищу освіту: перший (IV ст. до н. е. – XVI ст.) – створення системи університетів, у яких проходило формування вищої освіти як сфери навчання інтелектуальної еліти; другий (період Просвітництва) – зародження ідеї здобуття вищої освіти й розуміння права на вищу освіту в межах права на розвиток; третій (кінець XIX ст. – сьогодення) – масифікація вищої освіти й формування національних і міжнародних джерел захисту цього права;

- сформульовано визначення права на вищу освіту як невід’ємного й невідчужуваного (природного) права людини загального характеру, що охоплює можливість отримання на недискримінаційній основі комплексу освітніх благ і послуг визначеного змісту та якості відповідно до стандартів вищої освіти, гарантоване впродовж усього життя, спрямоване на забезпечення інтересів особистості, суспільства й держави, що забезпечується закладами вищої освіти, державою, суспільством та особою, котра навчається;

- встановлено, що обставини різного характеру, зокрема пандемії, негативно впливають на якість вищої освіти як одного з пріоритетних принципів права людини на вищу освіту. Дистанційна форма навчання за таких обставин може розглядатись як заміна денної форми, як виняток, що має бути передбачено договором між здобувачем вищої освіти й закладом вищої освіти на випадок форс-мажорних обставин, що унеможливило надання освітніх послуг в аудиторних умовах, або як форма здобуття вищої освіти, яка забезпечить доступність вищої освіти для кожної людини;

- встановлено, що реалізацією права на вищу освіту є послідовне й систематичне здійснення суб’єктом права (здобувачем вищої освіти) правомочностей, що закріплені в законодавстві та міжнародних актах, які спрямовані на вступ до закладу вищої освіти, здобуття вищої освіти через отримання знань і практичних навичок, і результатом чого є отримання відповідної кваліфікації й документів про вищу освіту, за активної участі не тільки самих здобувачів вищої освіти, а й усіх учасників освітнього процесу та представників держави й громадськості, що забезпечують реалізацію права на вищу освіту;

удосконалено:

- розуміння змісту права на вищу освіту як комплексу правомочностей, якими володіє здобувач вищої освіти, що включає права на вільне навчання, рівні умови навчання, вибір форм і засобів навчання, отримання статусу студента, забезпечення навчання, отримання якісної вищої освіти, отримання освіти протягом усього життя, самоуправління й самоорганізацію, на захист та на користування здобутою вищою освітою тощо;

- класифікацію суб'єктів реалізації права на вищу освіту залежно від їх правового статусу й ролі в реалізації, які поділяються на: здобувачів вищої освіти; державу та державні органи загальної компетенції; державні органи спеціальної компетенції в сфері вищої освіти; суб'єктів, що безпосередньо забезпечують реалізацію права на вищу освіту; суб'єктів громадянського суспільства, що здійснюють вплив на реалізацію цього права; міжнародні й регіональні організації в сфері вищої освіти;

- розуміння правового статусу здобувача вищої освіти, переліку й обсягу прав, обов'язків, юридичної відповідальності та гарантій реалізації прав здобувача;

- поняття самозахисту права на вищу освіту як дій здобувача вищої освіти, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, зокрема звернення до суб'єкта владних повноважень щодо належної реалізації освітнього процесу, виявлення й освітлення правопорушень, оскарження будь-яких дій або рішень учасників освітнього процесу;

- дефініцію якості вищої освіти як показника освітньої діяльності або освітніх послуг, що характеризує за різними критеріями здатність і реалізацію задоволення замовників освітніх послуг та/або здобувача вищої освіти в отриманні вищої освіти, яка відповідає рівню, національним і міжнародним стандартам, направленості й освітнім програмам, які необхідні для їх заявлених потреб;

дістали подальшого розвитку:

- розуміння місця права на вищу освіту в системі прав людини, яке належить одночасно до соціальних, культурних та економічних прав і виражається у взаємозв'язку права на вищу освіту з іншими правами й свободами людини та громадянина в таких трьох аспектах: права, які необхідні для реалізації права на вищу освіту (право на загальну середню освіту тощо); права, які реалізуються, зокрема, в процесі реалізації права на вищу освіту (свобода думки, свобода слова тощо); права, втілення в життя яких є можливим після реалізації права на вищу освіту (право на працю, право на доступ до державної служби тощо);

- розуміння захисту права на вищу освіту як системи заходів, спрямованих на недопущення порушення прав здобувачів вищої освіти

(попередження правопорушень, контроль і нагляд за дотриманням прав), а також на відновлення оскарженого чи порушеного права на вищу освіту, що складається з судового, адміністративного захисту (як до адміністрації закладу вищої освіти, так і до Міністерства освіти і науки України чи інших органів виконавчої влади), а також самозахисту, що охоплює захист за допомогою органів студентського самоврядування й студентських профспілок;

- визначення гарантій права на вищу освіту як сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів, соціально-економічних, політичних, організаційних та юридичних принципів, інструментів, інститутів, умов, засобів, способів, прийомів і методів реалізації права людини на вищу освіту, які направлені на забезпечення й охорону цього права та на усунення можливих причин і перешкод його здійснення;

- розуміння якості вищої освіти, доступності й рівності, академічної свободи та самоврядності, державної участі й громадського контролю як основоположних принципів, що є керівними засадами реалізації права на вищу освіту;

- розуміння доступності вищої освіти, що включає в себе доступність незалежно від соціального становища, територіальна доступність, доступність для осіб з особливими потребами, доступність вступу до закладу вищої освіти й доступність за допомогою онлайн-освіти, причому остання розуміється як основний засіб розширення доступності права на вищу освіту;

- механізм забезпечення якості вищої освіти, що поділяється на 5 взаємопов'язаних блоків: організаційний, моніторинговий, освітній, правовий і блок зовнішнього впливу.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою. Основні теоретичні положення й висновки, що характеризують наукову новизну та практичне значення дослідження, належать дисертанту особисто. Наукові публікації автора повною мірою відображають зміст дисертаційної роботи. У співавторстві опубліковано статті: *Пряміцин В., Погорілий Р. "Реалізація права на вищу освіту"*. Науковим доробком здобувача у статті є аналіз ролі держави й здобувачів вищої освіти в реалізації права на вищу освіту та пропозиції щодо імплементації зарубіжного досвіду в національну систему вищої освіти; *Пряміцин В., Володько М. "Захист права на вищу освіту"*. Науковим доробком здобувача є характеристика способів захисту права на вищу освіту, а саме самозахисту, адміністративного й судового захисту права; *Пряміцин В., Величко Д. "Забезпечення доступності права на вищу освіту для осіб з особливими потребами"*. Науковим доробком здобувача у статті є аналіз принципів доступності й рівності вищої освіти та їх реалізації в сучасних українських реаліях; *Пряміцин В., Лисих О.*

"Самозахист прав здобувачів вищої освіти як основа реалізації права на вищу освіту". Науковим доробком здобувача є аналіз основних порушень права на вищу освіту, визначення способів самозахисту цього права; *Пряміцин В., Дубенець А. "Вплив студентів на підвищення якості вищої освіти в умовах євроінтеграції"*. Науковим доробком здобувача у статті є аналіз поняття якості вищої освіти й надання пропозицій щодо підвищення якості вищої освіти в закладах вищої освіти; *Пряміцин В., Каліон В. "Закордонний досвід реалізації права на вищу освіту"*. Науковим доробком здобувача є аналіз галузі освіти в конституціях закордонних країн і вироблення пропозицій до освітнього законодавства України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертаційної роботи обговорювалися на міжкафедральному семінарі юридичних кафедр Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», а також викладалися автором на науково-практичних конференціях, серед яких: VIII Міжнародна науково-практична конференція "Правове регулювання суспільних відносин на шляху до сталого миру" (м. Київ, 2018р.); VII Міжнародна науково-практична конференція "Правове регулювання суспільних відносин на шляху до демократизації Української держави" (м. Київ, 2017р.); VI Міжнародна науково-практична конференція "Правове регулювання суспільних відносин на шляху до демократизації Української держави" (м. Київ, 2016р.); VIII Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні проблеми управління: діалектика централізація та децентралізація" (м. Київ, 2015р.); V Міжнародна науково-практична конференція "Правове регулювання суспільних відносин на шляху до демократизації Української держави" (м. Київ, 2015р.); IV Міжнародна науково-практична конференція "Правове регулювання суспільних відносин на шляху до демократизації Української держави" (м. Київ, 2014р.).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено в 13 наукових статтях у виданнях, визначених як фахові з юридичних наук, серед них 2 статті, які опубліковані в іноземних фахових виданнях, 6 із них опубліковано у співавторстві, та у 6 тезах доповідей на конференціях.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичне й практичне значення результатів дослідження визначається розробкою пропозицій щодо вдосконалення реалізації права на вищу освіту та закріплення правового статусу суб'єктів реалізації права в законодавстві. Ці розробки можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі – для подальших досліджень сутності й реалізації права на вищу освіту;

- у правотворчому процесі – для внесення змін до Закону України "Про вищу освіту", а також розвитку законодавства в сфері вищої освіти;

- у правозастосуванні – у діяльності органів державної влади й закладів вищої освіти щодо реалізації, захисту та гарантування права на вищу освіту (довідка про впровадження в нормативні документи КПІ ім. Ігоря Сікорського від 14.09.2020 р. № 3010/106 та довідка про використання результатів дисертаційного дослідження від МБФ "Академія української преси" від 18.03.2019р. №973);

- в освітньому процесі – у викладанні дисциплін "Теорія держави і права", "Освітнє право", підготовці методичних рекомендацій (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 14.09.2020 р. № 3010/105).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (221 позиція) і 2 додатків. Повний обсяг дисертації становить 241 сторінку, із яких 186 – основний зміст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його зв'язок із науковими програмами, планами, темами, сформульовано його об'єкт і предмет, мету й завдання, методологічну, теоретичну і емпіричну базу, показано наукову новизну й встановлено практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації результатів дисертації й публікацій автора, структури та обсягу роботи.

Розділ 1 «Право на вищу освіту: природа та сутність» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Теоретико-правові підходи до розуміння права на вищу освіту в науковому дискурсі»* досліджено погляди вчених на розуміння сутності й походження права на вищу освіту, визначено походження права на вищу освіту від права на розвиток. Виділено етапи розвитку права на вищу освіту в світовому співтоваристві та відповідно в Україні, висвітлено поступальний розвиток ідеї права на вищу освіту від появи перших прототипів університетів до масовізації вищої освіти. Розглянуто право на вищу освіту з погляду на природно-правову, позитивістську й інтегративну концепції праворозуміння. Здійснено аналіз наукових праць, експертних опитувань вчених-юристів і соціологічного опитування здобувачів вищої освіти, що дозволило виокремити з ознак природного права ознаки природності права на вищу освіту й дійти висновку щодо переважно природно-правового походження цього права.

У *підрозділі 1.2. «Зміст та поняття права людини на вищу освіту»* визначено основні ознаки права на вищу освіту: невід'ємність і невідчужуваність (природність), загальний характер, недискримінаційний

характер, отримання комплексу освітніх благ і послуг відповідного змісту, забезпеченість державою, інструментальна й власна ціннісність, розглядається, як можливість забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів вищої освіти та гарантованість протягом усього життя. На основі визначених ознак сформовано авторську дефініцію права на вищу освіту. Досліджено зміст права на вищу освіту як комплексу правомочностей, тобто можливостей, які постають як конкретний перелік прав суб'єкта правовідносин. Доведено, що метою функціонування системи вищої освіти є забезпечення реалізації всіх правомочностей, що складають зміст права людини на вищу освіту. Встановлено, що реалізація права на вищу освіту впливає на реалізацію комплексу інших прав людини. Право на вищу освіту за сферою його реалізації належить одночасно до категорії культурних, соціальних і економічних прав, причому впливає на реалізацію й розуміння всіх інших прав людини, покращує їх реалізацію, а іноді без реалізації права на вищу освіту неможлива й реалізація інших прав.

У підрозділі 1.3. *«Сутність та реалізація права на вищу освіту: зарубіжний та міжнародний досвід»* здійснено характеристику сутності права на вищу освіту в США, країнах Європейського Союзу (Австрія, Данія, Греція, Польща, Німеччина, Португалія, Македонія, Норвегія), Російській Федерації та інших пострадянських державах, проведено порівняльно-правовий аналіз реалізації права. На основі цього аналізу виявлено, що більшість розвинених європейських держав забезпечують безоплатне здобуття вищої освіти як мінімум для своїх громадян, а в їх законодавчих документах закріплена основна антидискримінаційна норма щодо можливості реалізувати своє право на вищу освіту. Визначено, що на рівні міжнародних документів право на вищу освіту визнане й спрямоване на розуміння його як природного права, яке має бути загальнодоступним, рівним і належної якості. Досліджено досвід побудови підприємницьких університетів як форми взаємодії вищої освіти й бізнесу. Визначено способи реалізації права на вищу освіту через співпрацю закладів вищої освіти, здобувачів і роботодавців як основних споживачів освітніх послуг.

Розділ 2 «Право на вищу освіту в контексті його реалізації» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Суб'єкти реалізації права на вищу освіту: теоретичний аналіз»* встановлено, що право на вищу освіту реалізовується саме в конкретних діях його суб'єктів. Суб'єктів реалізації права на вищу освіту запропоновано розділити залежно від їх правового статусу й ролі в реалізації права на вищу освіту на: державу та державні органи загальної компетенції; державні органи спеціальної компетенції в сфері вищої освіти; суб'єктів, що безпосередньо забезпечують реалізацію

права на вищу освіту; суб'єктів громадянського суспільства, що здійснюють вплив на реалізацію цього права; міжнародні й регіональні організації в сфері вищої освіти; здобувачів вищої освіти. Доведено необхідність участі роботодавців у підготовці здобувачів вищої освіти через залучення їх до моніторингу закладів вищої освіти, забезпечення участі в освітньому процесі, формуванні навчальних планів і розробці й реалізації дипломних проєктів випускників. Встановлено форми й методи співпраці з роботодавцями, студентськими організаціями задля забезпечення якості й доступності вищої освіти як основного завдання адміністраторів закладів вищої освіти, що повинні спрямувати свої зусилля на забезпечення працевлаштування для випускників і реалізації інновативності закладів вищої освіти.

У підрозділі 2.2. «Правовий статус здобувача вищої освіти в процесі реалізації цього права» закріплено поняття правового статусу здобувача вищої освіти й проведено дослідження основних прав здобувачів і їх рівня забезпеченості. Визначено основні проблеми в реалізації права на вищу освіту й способи їх вирішення, серед яких передбачається залучення здобувачів до формування індивідуальної освітньої траєкторії та вибору викладачів, розширення можливостей студентських організацій щодо захисту й поновлення порушених прав, підвищення обізнаності здобувачів стосовно сутності та можливостей реалізації власних прав. Виявлено негативний і позитивний аспект реалізації права на вищу освіту, що вказує на активну участь у забезпеченні прав здобувачів і регулюючий вплив держави. Встановлено, що освітнє законодавство встановлює вельми обмежений перелік обов'язків і відповідно відповідальності за їх невиконання. Вказано на необхідність посилення відповідальності здобувачів вищої освіти – не лише в договірних відносинах при наданні платних освітніх послуг, але і як особливої соціальної групи. Водночас в умовах автономії закладів вищої освіти здобувач повинен бути захищений від адміністративного свавілля комплексом регламентуючих процедур у всіх сферах університетської життєдіяльності, зокрема при накладенні дисциплінарних стягнень. Вважаємо, що запроваджений нещодавно інститут договору між закладом вищої освіти й самим здобувачем із чітким переліком прав і обов'язків сторін, зможе хоча б частково вирішити цю проблему.

У підрозділі 2.3. «Захист права на вищу освіту: способи та підстави» встановлено, що право на захист складає судовий захист, адміністративний захист, а також визначено необхідність закріплення права на самозахист. На базі проведеного соціологічного дослідження й аналізу судової практики виокремлено основні порушення права на вищу освіту й способи їх подолання. Зазначено, що для запобігання правопорушень з боку адміністрації й науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти

варто провести перелік профілактичних нововведень, які б не тільки могли контролювати реалізацію права на вищу освіту, а й вивести її на більш сучасний європейський рівень. Вказано, що ефективність судового захисту права на вищу освіту – це теоретична й практична спроможність захисту цього права органами судової влади. Відзначено важливість інституту конституційної скарги, який розширить можливості людини у сфері захисту власного права на вищу освіту від незаконних зазіхань або утисків установ та органів держави. Важливою гарантією захисту права на вищу освіту встановлено в рішеннях Європейського суду з прав людини, чим доведено потребу врахування європейського процесуального досвіду при реформуванні сфери вищої освіти.

Розділ 3 «Гарантії забезпечення права на вищу освіту» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Принципи та гарантії права на вищу освіту»* визначено принципи права на вищу освіту: якості вищої освіти, доступності й рівності прав, академічної свободи та самоврядності, державної участі й громадського контролю. Принципи права людини на вищу освіту розглядаються як невіддільні один від одного, і лише дотримання всіх принципів робить можливим реалізацію права людини на вищу освіту. Вони виражають зміст права на вищу освіту – складні взаємини індивіда, держави та інших учасників освітнього процесу, передбачають безліч взаємних правомочностей і обов'язків. Встановлено поняття гарантії права на вищу освіту, а також систему гарантії цього права, що складається із загальних гарантії (соціальні, політичні, економічні, ідеологічні й політичні) і спеціальних, зокрема юридичних гарантії.

У підрозділі 3.2. *«Принцип доступності права на вищу освіту як основна гарантія реалізації права на вищу освіту»* встановлено, що одним із найважливіших принципів реалізації права на вищу освіту є доступність вищої освіти, що проявляється в таких складових: абсолютна доступність для всіх, доступність незалежно від соціального становища, територіальна (фізична) доступність, недоступність для осіб з особливими потребами, доступність за допомогою онлайн-освіти, доступ до вступу через зовнішнє незалежне оцінювання (успішність складання). Зазначено, що доступність вищої освіти слід трактувати не в буквальному (абсолютна доступність для кожного), а в соціальному сенсі (доступність незалежно від соціального становища). Для встановлення реальної рівності потрібно встановити пільги при вступі до закладу вищої освіти, надавати кредити для здобуття вищої освіти, запроваджувати заходи соціального забезпечення (субсидії, безоплатне проживання в гуртожитку, матеріальна допомога), створювати альтернативні механізми для здобуття освіти, що запропоновані суспільству європейською

спільнотою й сучасними науковцями: дистанційна освіта, заочна освіта, екстернат, медіаосвіта тощо.

У підрозділі 3.3. *«Якість вищої освіти: поняття та критерії»* визначено дефініцію якості вищої освіти, досліджено основні проблеми вищої освіти і їх вплив на якість, наведено пропозиції щодо моніторингу й забезпечення якості вищої освіти. Якість вищої освіти забезпечується наявністю кадрових, інформаційний, навчально-методичних, наукових, матеріальних ресурсів, зв'язком освіти з наукою й виробництвом, а також організацією освітнього процесу відповідно до світових тенденцій і вимог. Визначено фактори, що є критеріями оцінки якості вищої освіти, встановлено основоположну роль системи зовнішнього моніторингу результатів навчання на оцінку й забезпечення якості (зовнішнє незалежне оцінювання, незалежна акредитація, громадський контроль). На основі проведеного дослідження виділено 5 блоків забезпечення якості вищої освіти й впровадження цього принципу в діяльність держави та закладів вищої освіти: організаційний блок, моніторинговий блок, освітній блок, правовий блок, блок зовнішнього впливу.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішено наукове завдання, що полягає в розробленні теоретичних і правових засад сутності права людини на вищу освіту, особливостей реалізації цього права, а також практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері. У результаті дослідження сформульовано висновки, пропозиції й рекомендації, спрямовані на досягнення поставленої мети. Основні з них такі:

1. Виявлено, що становлення й розвиток ідеї права на вищу освіту пройшли такі етапи свого розвитку: перший – створення системи університетів, у яких проходило формування вищої освіти як сфери навчання інтелектуальної еліти (світ – IV ст. до н. е. – XVI ст.; Україна – 1576 р. – кінець XIX ст.); другий – зародження ідеї природності права на вищу освіту в межах розуміння його як права на розвиток (світ – період Просвітництва; Україна – на етапі раннього Просвітництва в першій чверті XVIII ст., коли зароджується ідея залежності суспільного прогресу від поширення освіти); третій – масифікація вищої освіти, становлення загальнодоступності права на вищу освіту й формування національних і міжнародних джерел захисту цього права (світ – кінець XIX ст. – сьогодення; Україна – середина XX ст. – сьогодення).

Більшість авторів на сьогодні підтримують позицію, що не можливо розглядати право людини тільки з точки зору права природного або права позитивного. Цей підхід необхідно враховувати при дослідженні права на вищу освіту для врахування історичного розвитку, соціологічних і психологічних особливостей реалізації цього права, що дасть змогу

повністю розкрити його сутність. З огляду на те, що право на освіту тривалий час розглядалося виключно як право другого покоління та не надіялося природними властивостями, цінним є те, що науковці віднесли до його основних рис не лише універсальність, але й рівність, невід'ємність і невідчужуваність. Права й свободи людини та громадянина проходять послідовні стадії розвитку: від проголошення права як природного до його позитивного закріплення, і далі – від формального, декларативного закріплення права в законі до реального втілення в життя, саме тоді право стає фактом соціальної дійсності.

Право на вищу освіту за своїм змістом ми визначаємо як основу більш загального права – права на розвиток людини. Право на вищу освіту має ознаки саме природних прав, оскільки воно походить з природи людини і її вродженого бажання розвиватись, а тому можливе тільки на певному етапі розвитку суспільства – коли з'являється суспільство знань.

2. Встановлено, що право на вищу освіту за сферою його реалізації належить одночасно до категорії культурних, соціальних і економічних прав, тому впливає на втілення й розуміння всіх інших прав людини, покращує їх реалізацію, а іноді – без реалізації права на вищу освіту неможлива й реалізація інших прав. Визначено основні ознаки права на вищу освіту, за допомогою яких сформована авторська дефініція цього права:

1. Право на вищу освіту є невід'ємним і невідчужуваним правом (неможливість передачі комусь іншому), нерозривний зв'язок з особою носія.

2. Загальний характер (складова правового статусу людини), що проявляється в можливості отримання освіти, зв'язок з іншими правами людини й вплив на них.

3. Недискримінаційний характер, тобто жодна людина не може бути відсторонена від реалізації права на вищу освіту за будь-якими іншими причинами, окрім рівня своїх знань і здобутої попередньої освіти; рівність доступу до вищої освіти, що здійснюється на конкурсній основі.

4. Отримання комплексу освітніх благ і послуг відповідного змісту, що передбачено у визначених акредитованих освітніх програмах.

5. Право на вищу освіту повинно бути забезпечене закладами вищої освіти, державою, суспільством та особою, що навчається.

6. Інструментальна й власна (внутрішня) цінність права на вищу освіту, тобто вплив вищої освіти на розвиток суспільства та цінність цього права для самого здобувача вищої освіти.

7. Права на вищу освіту є можливістю, а не зобов'язанням.

8. Забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів вищої освіти незалежно від оплатності чи безоплатності вищої освіти.

9. Право на вищу освіту повинно бути гарантоване впродовж усього життя людини.

Зміст права на вищу освіту складає, на нашу думку, комплекс правомочностей, до яких належить: право на вільне навчання; право на рівні умови навчання; право на вибір форми й засобів навчання; право на отримання статусу студента; право на забезпечення навчання; право на отримання якісної вищої освіти; право на отримання освіти протягом усього життя; право на самоуправління та самоорганізацію; право на захист; право на користування здобутою вищою освітою.

3. Доведено, що на рівні міжнародних документів право на вищу освіту визнане й спрямоване на розуміння його як природного права, яке має бути загальнодоступним, рівним та має бути забезпечено його реалізація належної якості. На рівні ж вітчизняного законодавства і останніх реформ вищої освіти українська політика дещо відхиляється від курсу загальнодоступності, мотивуючи це необхідністю підвищення якості вищої освіти. Проте досвід зарубіжних країн вказує на те, що якості вищої освіти можна досягнути не знижуючи бюджетного фінансування й кількості закладів освіти, а забезпечуючи безоплатну освіту для більшості категорій, як це довели такі держави: Австрія, Греція, Данія, Ірландія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Швеція.

На основі досвіду Сполучених Штатів Америки ми пропонуємо доповнити ч. 5 ст. 3 Закону "Про вищу освіту" принципами демократії, рівності й недискримінації, а також враховуючи низький рівень доходу більшості населення, замість принципів змагальності та конкурентності (і встановленого в Конституції України принципу конкурсності), ми пропонуємо забезпечити вимогу щодо виконання вступниками мінімального рівня підготовки для навчання в закладі вищої освіти. Враховуючи зарубіжний досвід і міжнародні принципи права на вищу освіту, пропонуємо викласти ч. 3 ст. 53 Конституції України в такій редакції: "Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в закладах вищої освіти за наявності мінімального встановленого рівня підготовки, необхідного для здобуття вищої освіти", а також внести відповідні зміни до освітнього законодавства.

4. Реалізацією права на вищу освіту є послідовне й систематичне здійснення суб'єктом права правомочностей, що закріплені в законодавстві та міжнародних актах, які спрямовані на вступ до закладу вищої освіти, здобуття вищої освіти через отримання знань і практичних навичок, а в результаті – отримання відповідної кваліфікації й документів про вищу освіту за активної участі не тільки самих здобувачів вищої освіти, а й усіх учасників освітнього процесу та представників держави й громадськості, що забезпечують реалізацію права на вищу освіту. Право на вищу освіту реалізовується саме в конкретних діях його суб'єктів.

Суб'єктів реалізації права на вищу освіту ми пропонуємо розділити залежно від їх правового статусу й ролі в реалізації права на вищу освіту на: державу й державні органи загальної компетенції (глава держави, уряд, парламент, омбудсман, суди); державні органи спеціальної компетенції в сфері вищої освіти (Міністерство освіти і науки України, Український центр оцінювання якості освіти, Національне агентство забезпечення якості вищої освіти, Державна служба якості освіти України); суб'єктів, що безпосередньо забезпечують реалізацію права на вищу освіту (заклади вищої освіти, науково-педагогічний персонал, адміністратори цих закладів: ректор, декан, завідувач кафедри, вчена рада, вищий колегіальний орган громадського самоврядування); суб'єктів громадянського суспільства, що здійснюють вплив на реалізацію цього права (незалежні установи оцінювання й забезпечення якості вищої освіти, засоби масової інформації, органи студентського самоврядування, студентські професійні спілки, громадські об'єднання освітнього та правозахисного спрямування, об'єднання випускників певного закладу вищої освіти, об'єднання професіоналів певної галузі, студентські організації); міжнародні й регіональні організації в сфері вищої освіти (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, Міжнародна асоціація університетів, Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейський центр вищої освіти, Європейська мережа агентств з якості, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Європейський студентський союз, Європейська асоціація університетів, Європейська асоціація вищих навчальних закладів, Постійна міжнародна конференція інспекцій, Європейський фонд управління якістю, Європейська асоціація міжнародної освіти); здобувачів вищої освіти (студент, курсант, аспірант, ад'юнкт, докторант, асистент-стажист, слухач, інтерн, лікар-резидент, у деяких випадках їх батьки).

5. Основним суб'єктом реалізації права на вищу освіту ми пропонуємо вважати самих здобувачів вищої освіти, які окрім безпосереднього здобуття вищої освіти наділені комплексом можливостей впливу на реалізацію свого права на вищу освіту. Під правовим статусом здобувача вищої освіти слід розуміти сукупність визначених правовими нормами прав, обов'язків і юридичної відповідальності, носіями яких вони є, і гарантій їх реалізації, на які ці суб'єкти можуть розраховувати, вступаючи в правові відносини з іншими суб'єктами реалізації права на вищу освіту.

Необхідно виділити в Законі "Про вищу освіту" розділ "Правовий статус здобувача вищої освіти", у якому слід розширити перелік прав та обов'язків здобувачів вищої освіти, розкрити зміст і реалізацію прав та обов'язків і чітко регламентувати відповідальність здобувачів вищої

освіти в разі порушення своїх обов'язків. Одним з основних доповнень ми пропонуємо право на звернення за захистом до спеціалізованого органу із захисту прав та інтересів здобувачів вищої освіти, як-от омбудсман з прав студентів, який має функціонувати в кожному закладі вищої освіти. Необхідно чітко регламентувати процедуру обрання цієї особи, особливості фінансових і правових гарантій діяльності й встановити професійні вимоги до кандидатів на посаду омбудсмана. Обрання омбудсмана повинно проводитись виключно здобувачами вищої освіти щорічно шляхом прямих таємних виборів із можливістю відкликання його в разі недовіри. Фінансування діяльності омбудсмана повинно не залежати від закладу вищої освіти й здобувачів вищої освіти, щоб забезпечити неупередженість та унеможливити прийняття популістських рішень. Професійними вимогами до цієї посади ми пропонуємо встановити: досягнення 25-річного віку, наявність вищої юридичної освіти й стажу роботи в сфері захисту прав людини не менше 1 року.

Щодо розширення правового статусу здобувачів вищої освіти ми пропонуємо додати до ч.1. ст. 62 Закону України "Про вищу освіту" такий перелік прав здобувача вищої освіти:

"29) вільне використання в освітньому процесі інформаційних технологій;

30) переведення здобувача вищої освіти з навчання за рахунок коштів фізичних, юридичних осіб на навчання за рахунок коштів державного бюджету за особливі успіхи у навчанні."

Задля інформатизації вищої освіти держава має забезпечити 2 взаємопов'язані аспекти формування цієї системи: створити й забезпечити матеріально-технічну основу інформатизації освітнього процесу та створити законодавчу основу електронної вищої освіти. Також пропонуємо ч. 1 ст. 49 Закону України "Про вищу освіту" викласти в такій редакції (п. 3): "медіаосвіта (освітній процес через упровадження нових медіатехнологій і використання нових інформаційно-комунікативних платформ)".

6. Захист права на вищу освіту полягає в системі заходів, спрямованих на недопущення порушення прав здобувачів вищої освіти (попередження правопорушень, контроль і нагляд за дотриманням прав), а також на відновлення оскарженого чи порушеного права на вищу освіту, що складається з судового, адміністративного захисту (як до адміністрації закладу вищої освіти, так і до Міністерства освіти та науки України чи інших органів виконавчої влади), а також самозахисту, що включає захист за допомогою органів студентського самоврядування й студентських профспілок. Утворення такого спеціалізованого органу в закладі вищої освіти, як комісія з апеляцій, слугувало б додатковою гарантією

забезпечення прав усіх суб'єктів освітнього процесу, причому порядок їх роботи встановлюється у положеннях, що затверджуються вченими радами цих закладів.

Потрібно розробити систему цивільного самозахисту права на вищу освіту, тобто чітко прописати межі дозволених дій при самозахисті. Вважаємо за потрібне внести зміни до Закону України "Про вищу освіту", передбачивши в ст. 62 право студентів на самозахист своїх прав, а також визначивши конкретні можливості цієї правомочності. Пропонуємо додати пункт 28 до ч.1 ст. 62 у такій редакції: "28) самозахист своїх прав, тобто будь-які дії здобувача вищої освіти, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, зокрема звернення до суб'єкта владних повноважень щодо належної реалізації освітнього процесу, виявлення й висвітлення правопорушень, оскарження будь-яких дій або рішень учасників освітнього процесу".

7. У сфері гарантування права на вищу освіту пропонується:

- встановити мінімальні частки витрат державного й місцевого бюджетів на вищу освіту, створити сприятливі економічні та правові умови для інвестиційних капіталовкладень у систему вищої освіти, надати можливість повного й незалежного управління доходами органами громадського самоврядування закладу вищої освіти, забезпечити автономію закладів вищої освіти, створення сприятливих умов для поглиблення їх зв'язку з ринком праці (економічні гарантії);

- забезпечити призначення соціальних стипендій пільговим категоріям громадян, бюджетне фінансування вищої освіти, державну цільову підтримку для отримання вищої освіти в закладах вищої освіти учасникам бойових дій, державні пільгові кредити на здобуття вищої освіти, пільги для студентів, можливість проживання у студентських гуртожитках за соціальною ціною тощо (соціальні гарантії);

- організувати спрямування діяльності політичних структур на розвиток якісної й доступної вищої освіти, належний рівень політичної культури громадян; співпрацю державних органів і політичних інститутів із суб'єктами реалізації права на вищу освіту та інші політико-організаційні чинники;

- забезпечити диверсифікацію доходів; посилення керуючого ядра; дотримання прозорості діяльності; розвиток нових адміністративних та академічних структур; проактивних ініціатив в академічній спільноті; формування інтегрованої підприємницької культури (організаційні гарантії);

- забезпечити реальні можливості кожного вступити до закладу вищої освіти й здобути необхідні компетенції для успішного життя, що відповідатиме державним і міжнародним стандартам (юридичні гарантії).

Основними принципами права людини на вищу освіту є: принцип якості вищої освіти, принцип доступності й рівності, академічної свободи та самоврядності, державної участі й громадського контролю. Вищезазначені правові принципи і є загальними керівними засадами для конкретних правових норм як для цілей правотворчості й правового регулювання, так і правореалізації, перш за все правозастосування. Принципи права людини на вищу освіту неподільні, відображають складні взаємини людини, суспільства й держави у сфері вищої освіти, а тому лише спільна реалізація всіх розглянутих принципів може сприяти ефективному здійсненню права людини на вищу освіту.

8. Доступність вищої освіти як принцип права проявляється в таких складових як: абсолютна доступність для всіх, доступність незалежно від соціального становища, територіальна (фізична) доступність, доступність для осіб з особливими потребами, доступність за допомогою онлайн-освіти, доступ до вступу через зовнішнє незалежне оцінювання (успішність складання).

Важливою складовою доступності є принцип рівності, який гарантує для кожного суб'єкта освітніх відносин рівність прав і обов'язків на всіх стадіях освітнього процесу. Проблемою для реалізації цього принципу є нерівність можливостей самих здобувачів вищої освіти, а саме: нерівність інтелектуального рівня здобувачів, нерівність матеріальних можливостей, що впливає на можливість доступу до ресурсів вищої освіти, нерівність можливостей різних закладів вищої освіти й регіонів, нерівномірний розподіл кількості студентів у навчальних групах, що впливає на час, який витрачається викладачем на кожного студента.

Встановлення пільг для відповідної категорії вступників (позитивна дискримінація), введення посади координаторів із питань інвалідності в кожному закладі, надання пільгових кредитів для здобуття вищої освіти, запровадження заходів соціального забезпечення, створення альтернативних механізмів для здобуття освіти (самоосвіта, дистанційна, екстернат тощо), проведення просвітницької роботи серед представників органів студентського самоврядування й студентських профспілок – це основні заходи, які потрібно здійснити для реалізації принципу доступності вищої освіти. Саме активна взаємодія держави й громадянського суспільства може та повинна впливати на забезпечення доступності вищої освіти як основоположного принципу життя суспільства.

Розвиток пандемії COVID-19 у 2020 році сприяв переходу до дистанційної форми здобуття вищої освіти, що виявила значні проблеми в організаційній та інформаційній сферах забезпечення освітнього процесу, але в результаті виявилась однією з форм розширення доступності вищої освіти. Відзначаючи значні напрацювання державних органів і закладів

вищої освіти в розвитку й забезпеченні дистанційного режиму провадження освітнього процесу, необхідно закріпити новітні принципи правового регулювання вищої освіти в національному Законі "Про вищу освіту", сформулювати основи організації дистанційної вищої освіти, які мають бути розширені в межах університетської автономії шляхом створення організаційних і фінансових умов, необхідних для забезпечення кожної людини доступною та якісною вищою освітою, зокрема в дистанційному режимі.

9. Визначено якість вищої освіти як показник освітньої діяльності або освітніх послуг, що характеризують за різними критеріями здатність і реалізацію задоволення замовників освітніх послуг та/або здобувача вищої освіти в отриманні вищої освіти, яке відповідає рівню, національним та міжнародним стандартам, направленості й освітнім програмам, які необхідні для їх заявлених потреб. Освітня діяльність є якісною, якщо: система оцінки якості освіти в вищій розроблена, прийнята й функціонує; інформація про якість освіти використовується для аналізу, підготовки та прийняття управлінських рішень, викладацька діяльність періодично оцінюється експертними комісіями; організація освітнього процесу відповідає стандартам вищої освіти щодо спеціальності; в освітньому процесі використовуються сучасні інформаційні технології; кращі випускники залучаються до науково-педагогічної діяльності через систему аспірантури; підтримуються тісні зв'язки з випускниками й підприємствами, на яких вони працюють; у наявності ідеальний нормативно-правовий механізм, стимулюючий фінансову діяльність закладу вищої освіти; усі викладачі займаються науково-дослідною діяльністю; здобувачі мають можливість займатись науковими дослідженнями; результати наукових досліджень регулярно публікуються; забезпечена матеріально-технічна база й позабюджетне фінансування; реалізовані бази практики та можливості дуальної освіти.

Усе це визначає необхідність доповнення принципів державної політики у сфері вищої освіти, що закріплені в ст. 3 Закону України "Про вищу освіту", низкою нових принципів:

- індивідуального підходу до підготовки здобувача вищої освіти, що передбачає реалізацію індивідуальних "освітніх траєкторій" для кожного студента, ведення викладачами виховної та наукової кураторської роботи зі студентами;

- переважання проектно-креативної й практико-орієнтованої вищої освіти, відповідно до якої основою освітнього процесу стає не тільки засвоєння знань, а й способи цього засвоєння, розвиток пізнавальних навичок і творчого потенціалу студента та орієнтація на глобалізований ринок праці;

- змінюваності й інноваційності вищої освіти, тобто отримання таких знань, умінь і навичок, які в разі потреби дозволять здобувачу вищої освіти освоювати нові професії або займатись будь-якою підприємницькою діяльністю;

- інформатизації вищої освіти, що полягає у використанні інформаційних технологій у системі вищої освіти, навчанні за допомогою освітніх онлайн курсів та інформатизації забезпечення якості вищої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пряміцин В.Ю. Забезпечення якості вищої освіти як головний принцип права на вищу освіту. Альманах права. Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 6. К. 2015. С. 492-496.

2. Пряміцин В.Ю. Зміст права на вищу освіту. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. 2017. С. 27-30.

3. Пряміцин В.Ю. Перспективи розвитку судового захисту права на вищу освіту. Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право. №3-4 (35/36) 2017. С. 103-107.

4. Пряміцин В.Ю. Суб'єкти гарантування реалізації права на вищу освіту в Україні. Альманах права. Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 8. К. 2017. С. 249-253

5. Пряміцын В.Ю. Право на высшее образование как основа развития современного государства и общества. Журнал "Legea și viața". № 11/2(311). 2017. С. 127-130

6. Пряміцин В.Ю., Погорілий Р.Р. Реалізація права на вищу освіту. Прикарпатський юридичний вісник. № 6(21) 2017. С. 42-45

7. Пряміцин В. Ю., Володько М.М. Захист права на вищу освіту. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. К. №1. 2018 р. С. 27-30

8. Пряміцин В.Ю., Величко Д.О. Забезпечення доступності права на вищу освіту для осіб з особливими потребами. Право та державне управління. № 1/2018. С. 5-11

9. Пряміцин В.Ю., Дубенець А.С. Вплив студентів на підвищення якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. Правові новели. №4/2018. С. 53-58

10. Пряміцин В.Ю., Лисих О.Ф. Самозахист прав здобувачів вищої освіти як основа реалізації права на вищу освіту. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». С. 36-40

11. Priamitsyn V. The right to higher education in the context of natural rights. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». № 6/2018. С.52-55

12. Пряміцин В.Ю., Каліон В.О. Закордонний досвід реалізації права на вищу освіту. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Держава та регіони. Серія: Право. -2020. – №1/2020 - С. 24-29

13. Пряміцин В.Ю. Доступ до права на вищу освіту в умовах інформаційного суспільства. Art and Science. Multilingual scientific journal. Tallinn. 2020. № 3. URL: <https://artandscience.info/index.php/journal/issue/view/3/3-2020-pdf>

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Пряміцин В.Ю. Гарантії якості та доступності права на вищу освіту. Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. К.: НТУУ "КПІ", 2017. С. 42-43.

2. Пряміцин В.Ю. Напрямки модернізації вищої освіти в системі забезпечення права на вищу освіту. Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. К.: НТУУ "КПІ", 2016. С. 72-74.

3. Пряміцин В.Ю. Статус студента як основа управління вищим навчальним закладом. Сучасні проблеми управління: діалектика централізація та децентралізації. Матеріали VIII міжнародної наук.-практ. конф. К: ТОВ НВП "Інтерсервіс", 2015. С. 170-171

4. Пряміцин В.Ю. Право на вищу освіту як природне право людини. Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. К.: НТУУ "КПІ", 2015. С. 43-45.

5. Пряміцин В.Ю. Проблеми та перспективи забезпечення якості вищої юридичної освіти в Україні. Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. К.: НТУУ "КПІ", 2014. С. 67-70.

6. Пряміцин В.Ю. Дефініція права на вищу освіту. Правове регулювання суспільних відносин на шляху до сталого миру: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. К.: НТУУ "КПІ", 2018.- С. 144-146

АНОТАЦІЯ

Пряміцин В. Ю. Сутність та реалізації права людини на вищу освіту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і

правових учень.

У дисертації викладено результати дослідження сутності та реалізації права людини на вищу освіту. Проаналізовано основні підходи до розуміння права на вищу освіту. Проведено періодизацію становлення й розвитку ідеї права на вищу освіту. Встановлено взаємозв'язок права на вищу освіту з іншими правами й свободами людини та громадянина, право на вищу освіту віднесено одночасно до культурних, соціальних і економічних прав. Наведено авторську дефініцію поняття "право на вищу освіту" - це невід'ємне та невідчужуване (природне) права людини загального характеру, що включає в себе можливість отримання на недискримінаційній основі комплексу освітніх благ і послуг відповідного змісту та якості відповідно до стандартів вищої освіти, гарантоване впродовж усього життя, що спрямоване на забезпечення інтересів особистості, суспільства й держави, що забезпечується закладами вищої освіти, державою, суспільством та особою, що навчається. Визначено зміст права на вищу освіту як комплексу правомочностей. Досліджено зарубіжний і міжнародний досвід розуміння сутності права на вищу освіту та його реалізації. Встановлено класифікацію суб'єктів реалізації права на вищу освіту залежно від їх правового статусу й ролі в реалізації цього права. Здобувача вищої освіти визначено як основного суб'єкта реалізації права на вищу освіту й встановлено його правовий статус. Визначено систему захисту й гарантування права на вищу освіту. Досліджено систему принципів права на вищу освіту й визначено особливості реалізації доступності та якості вищої освіти. На основі аналізу точок зору науковців, педагогічного досвіду дисертанта, аналізу рішень судових та інших державних органів і соціологічного дослідження думки здобувачів вищої освіти та інших зацікавлених суб'єктів розроблено пропозиції щодо способів удосконалення освітнього законодавства.

Ключові слова: право на вищу освіту, здобувач вищої освіти, реалізація права, гарантії та принципи права на вищу освіту, якість вищої освіти, доступність вищої освіти.

SUMMARY

Priamitsyn V. The essence and realization of the human right to higher education. Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of law sciences on specialty 12.00.01 – "Theory and History of State and Law; History of political and law doctrines".

The thesis presents the results of research on the essence and realization of the human right to higher education. The work analyzes the main approaches to understanding the right to higher education. The periodization of the formation and development of the idea of the right to higher education has been carried out. The link between the right to higher education and other human and civil rights and freedoms has been established, and the right to

higher education has been simultaneously included in cultural, social and economic rights. The author's definition of the term of "right to higher education" is given as an essential and inalienable (natural) human right of a general nature, which includes the possibility of obtaining, on a non-discriminatory basis, a set of educational goods and services of a certain content and quality in accordance with standards of higher education, guaranteed throughout life, aimed at ensuring the interests of the individual, society and the state, provided by universities, the state, society and the person who studies. The content of the right to higher education as a set of powers is defined. Foreign and international experience of understanding the essence of the right to higher education and its implementation is studied. The classification of subjects of realization of the right to higher education depending on their legal status and role in realization of this right is established. The applicant for higher education is defined as the main subject of realization of the right to higher education and his legal status is established. The system of protection and guarantee of the right to higher education is defined. The system of principles of the right to higher education has been investigated and the features of the implementation of the availability and quality of higher education have been determined. On the basis of the analysis of the points of view of the scientists, the pedagogical experience of a dissertation candidate, analysis of decisions of judicial and other state bodies and a sociological study of the opinion of applicants for higher education and other interested subjects, proposals have been developed for improving educational legislation.

Keywords: right to higher education, applicant for higher education, natural law, implementation of the right, guarantees and principles of the right to higher education, quality of higher education, accessibility of higher education.

АННОТАЦИЯ

Прямыцын В.Ю. Сущность и реализации права человека на высшее образование. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история государства и права; история политических и правовых учений.

В диссертации излагаются результаты исследования сущности и реализации права человека на высшее образование. В работе проанализированы основные подходы к пониманию права на высшее образование. Проведена периодизация становления и развития идеи права на высшее образование. Установлена взаимосвязь права на высшее образование с другими правами и свободами человека и гражданина, право на высшее образование отнесено одновременно к культурным, социальным и экономическим правам. Сформулирована авторская дефиниция понятия

"право на высшее образование" - это неотъемлемое и неотчуждаемое (естественное) право человека общего характера, которое включает в себя возможность получения на недискриминационной основе комплекса образовательных благ и услуг соответствующего содержания и качества согласно стандартам высшего образования, гарантированное в течение всей жизни, направленное на обеспечение интересов личности, общества и государства, обеспечивается вузами, государством, обществом и лицом, которое обучается. Определено содержание права на высшее образование как комплекса правомочий. Исследован зарубежный и международный опыт понимания сущности права на высшее образование и его реализации. Установлено классификацию субъектов реализации права на высшее образование в зависимости от их правового статуса и роли в реализации этого права. Соискателя высшего образования определено как основного субъекта реализации права на высшее образование и установлено его правовой статус. Определена система защиты и гарантирования права на высшее образование. Исследована система принципов права на высшее образование и определены особенности реализации доступности и качества высшего образования. На основе анализа точек зрения ученых, педагогического опыта диссертанта, анализа решений судебных и других государственных органов, социологического исследования мнения соискателей высшего образования и других заинтересованных субъектов разработаны предложения по совершенствованию образовательного законодательства.

Ключевые слова: право на высшее образование, соискатель высшего образования, реализация права, гарантии и принципы права на высшее образование, качество высшего образования, доступность высшего образования.